

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

ELAZIĞ - 1997

AHLÂK İLE EĞİTİMİN ALÂKASI

Yazan:Dr. M. Abdullah DRAZ

Çeviren: Araş.Gör. Hüseyin Emin SERT*

Giriş

Tarih boyunca istikbalini garanti altına almak isteyen toplumlar, eğitime önem vermişler ve ahlâklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişlerdir. Her medeniyetin, bir kültür birikimine dayandığı bilinen bir gerçektir. Kültür ise, eğitim ve ahlâk ile yakından alakalıdır. Bu yapının felsefi boyutunu inceleyenler, eğitim ve ahlâk arasındaki bağla ilgili olarak birçok yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Konuya giriş olarak ilgili tarifleri vermek uygun olacaktır. Eğitim, bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığının korunarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalarır.¹ Ahlâk daha mücerred bir kavram olduğu için birçok tarifi yapılmıştır, bunlardan ikisini kaydedelim. Ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünüdür.² Ahlâk, insan nefsinde yerleşen öyle bir melekedir ki, fiiller hiçbir fikri zorlama olmaksızın, düşünüp taşınmadan, bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar.³

Ahlâk ilmi ise, insan davranışlarından bir kısmını, nazarı bir çerçeveye oturtmağa çalışan ve bu davranışların ahlâkî değerini araştıran bir disiplindir.⁴ Bu tarifleri verdikten sonra, M. Abdullah Draz'ın Dirâsâtü'l-İslamiyye fi'l-Alakati'l-İctimaiyye ve'd-Düveliyye⁵ isimli eserinin konuyla ilgili bölümünün tercümesi kaydedilecek, sonuç kısmında da değerlendirmeye yer verilecektir.

Ahlâk ilminin Terbiye İle Alâkası

"Terbiye" artmak ve çoğalmak manasına olan raba-yerbu kelimesinin tef'îl babından masdarıdır. Bir şeyin korunmasını üstlenmek, onu en iyi şekilde gözetmek, geliştirmek, kuvvetlendirmek, tabiat ve karak-

* Tefsir Anabilim Dalı.

1 Ayhan, Halis, **Eğitime Giriş**, İstanbul, 1986, s.14.

2 Çağrııcı, Mustafa, "**Ahlâk**", TDV. İslâm Ansiklopedisi, c.II, İstanbul, 1989, s.1.

3 Gazalî, **el-ihyâ**, c.I, Mısır, 1334, s.53.

4 Çağrııcı, Mustafa, **İslâm Ahlâkı**, İstanbul, 1991, s.20.

5 Daru'l-Marifeti'l-Camia, İskenderiye, 1989, s.123-128.

terine uygun olarak olgunlaştırmak ve mükemmelleştirmek manalarına gelmektedir.

Mükemmel insanî terbiye, insanın bütün meleke ve eğilimlerini içerir. Cismin geliştirilmesi ve sıhhatin korunması, bedenî terbiyedir. Lisanın güçlendirilmesi ve anlatımın iyileştirilmesi, edebî terbiyedir. İnsan aklının eğitilerek fikirlerinin ve hükümlerinin sağlamaştırılması, akfî terbiyedir. İnsanın doğru ve faydalı bilgilerle beslenmesi, ilmî terbiyedir. İnsana hayatı kazanma yollarının öğretilmesi, meslekî terbiyedir. Şuuru kâinatın güzelliği karşısında uyandırmak ve kişiye bu güzellikleri ifade etmede yardımcı olmak, fennî (sanat) terbiyedir. İnsana içinde yaşadığı toplumun haklarını, orada geçerli kanunları ve mevzuatı öğretmek, ictimâî ve vatanî terbiyedir. Onun ufkunu evrensel kardeşlik bilinciyle genişletmek, insanî terbiyedir. Fiillerini devamlı olarak doğruya yönlendirmek, buna bağlı olarak güzel ahlâkî alışkanlıklar ve köklü güzel huylar oluşturmak, ahlâkî terbiyedir. Sonra ruhu ile bir hamle yapıp en yüce ufuklara yükseltmek de dînî terbiyedir.

Bu açıklama ve ayrıma bakınca insan, "ahlâk ilmi"nin sadece bu kısımlardan biri olan "ahlâkî terbiye" anlamına geldiği zannına kapılabılır. İşin hakikati, hiç de bu zannın ortaya koyduğu şekilde değildir. Ahlâkın kapsamı bütün insani faaliyetleri içine almaktadır. Bundan ne terbiyevî ne de gayr-i terbiyevî bir faaliyet dışarda kalamaz. Onun sahasından bedenî, akfî, fennî, edebî veya ruhî hiçbir faaliyet kurtulamaz. Sanatıyla nezâket ve liyakat kanununa karşı gelen, haya ve iffet perdelerini yırtan bir sanatkâr, sanat kanunları gereğince cezalandırılmazsa bile vicdani bir rahatsızlıkla karşı karşıya kalır. Gençlerin akfî ve edebî terbiyesinde örneklerini, müstehcen ve kötülüğe teşvik edici sözlerden seçen öğretmen, iyilik yaptığını sanarak kötülük yapmış olur. Dine davet ederken hile, yalan-dolan, mal, makam ve benzeri aldatma yollarına başvuran bir din müşsidi ve davetçisi, en çirkin cürümlerden birini işlemiş olur. Terbiyenin diğer nev'i ve şubeleri de bunlar gibidir. Eğer terbiye için başka hedefler edinilirse, bizzat onun özünden ötürü ondan belirli isimler türetilir. Ancak onun araçları, uslubları, saikleri açısından, edep kurallarına uygun olması zaruridir. Gerçi bunların hepsi de fazilet ölçüsü içerisinde değerlendirilebilir. "Ahlâkî Terbiye"nin diğerleri arasında ayrı ve mümtaz bir yeri vardır. Çünkü bunun en yakın hedefi ve doğrudan gayesi, olgun davranışlar konusunda alışkanlık sağlayıp üstün ahlâkî gerçekleştirmektir. Dolayısıyla ahlâk ilminin eğitimle alakası daha yakın ve kuvvetlidir.

Şimdi bu ilginin mahiyetini görelim: Bu alâkanın bir yönüyle uyumlu, diğer yönüyle ise uyumsuz olduğunu göreceğiz. Uyumlu yönü; ahlâk ilmi, eğitimcilerin öncelikli yardımcı ve vasıtalarındandır. Çünkü ahlâk ilmi, hak ve bätül yolunu aydınlatan lamba gibidir. Yine o, failin niyet ve saikini anlamanın ölçüsüdür. Hidayet yoluna şuurunda olmadan ve iradesiz girenin durumu; insanlar arasında rastgele ahkam

kesip, verdiği hükümlerin şuurunda olmayan kimseye benzer. Bu kimse, doğru hüküm verse bile, kendine değer verilip itibar edilmez. Belki o, sahih bir hadiste haber verildiği gibi, cehennemlik olan iki hakimden birisidir.⁶

Felsefe ekollerinin eskiden beri ihtilaf ettikleri meseleye gelince; faziletin sadece bilinmesi, onu kazanmaya ve gerçekleştirmeye yeterli midir? Diğer bir deyişle, ahlâkın bilinmesi, karakter terbiyesi için yeterli bir vesile midir?

Sokrat, bu soruya 'evet' diye cevap verir. Kim insanın yaratılışının yegane hedefi, kendisinin gerçek saadeti olduğunu bilirse, bu hedefe ulaşmanın tek yolu fazilet yoludur. Bu yolda hata yapmak mümkün değildir. İnsanın ne yaptığını bile bile, azgınlık yollarından birine kendi iradesiyle girmesi düşünülemez. İnsanların şerli ve rezillerinin, maksatlarının hakikatini veya kötülüğe götüren şeylerin sınırını bilmekten başka günahları yoktur. Bunun çaresi de, onların niyet ve azimlerinin değil, bilgilerinin düzeltilmesidir. Çünkü onlar kendileri için iyilikten başka bir şeye niyetli değillerdir. Fakat onlar hayrın mahiyetinden veya iyiliğe götüren şeylerden habersizdirler. Amelî felsefecilerin konuya yaklaşımları bu şekildedir.

Fakat onun öğrencisi Eflatun'un bu konuya yaklaşımı, bazı kitaplarında kaydettiği gibi; insanın sadece bilgiyle faziletli olamayacağı şeklindedir. İnsan bazen şerrin şer olduğunu bildiği halde onu yapar. Hayrın hayr olduğunu bildiği halde onu yapmaz.⁷

İlimlerin deliller ve burhanlarla akıldan akıla (dimağdan dimağa) nakledilmesi gibi, fazilet de eğitim ile intikal ettirilebilseydi; Atina'nın filozofları, öğrencilerini kendileri gibi fâdil yapmaya muktedir olurlardı. Yine o başka bir vesileyle; eğitime ihtiyaç göstermeyen faziletin, kişinin hissedemeyeceği, tevarüs ve fitrat yolu ile intikal eden fazilet olduğunu söyler. Fakat gerçek fazilet, hayrın ve niyyetin bilinmesiyle ortaya çıkar. Eflatun'un bu iki yaklaşımı üzerinde düşünenler, bu sözler arasında çelişki göremedikleri gibi, Sokrat'ın "fazileti bilmek faziletli olmak için yeterlidir" sözünü doğrulayan bir şey de bulamazlar.

Felsefe tarihçileri bu fikri Eflatun'un görüşüne uygun bir şekilde açıklama eğilimindedirler. Yani ilimden maksat sırf bir takım bilgileri toplamak değildir. İlim yapmak demek, telkine dayalı bir öğrenme, kuru bir aklı idrak da değildir. Marifet (ilim), akıldan kalbe uzanır,

6 "Üç hakimden ikisi cehennemlik biri cennetliktir. Cennetlik olan, hakkı bilip hakk ile hüküm verendir. Cehennemlik olanlardan birincisi insanlar hakkında bilmeden hüküm veren ve diğeri de doğruyu bildiği halde aksine hüküm veren hakimdir."

7 Bunu Kur'ân'ın nasları da destekler: Heva ve hevesini tanı edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, ... kimseyi gördün mü? (Câsiye, 45/23).

kuvvetli ve derin bir iman şeklini alır, hamasî duygular aşıl原因 bir kuvvete dönüşür. Onlar, "şüphesiz bu anlamdaki ilim, eğitimin başarısı ve faziletli meyveler vermesi için yeterlidir. İsterse kişi kötülüğü işleyip, bunu iyiliğin mahiyeti hakkındaki bilgisizliğinden veya şüphesinden dolayı yaptığını söyleyip kendisini temize çıkarsın", derler.

Biz her ne kadar ilmin tek başına elde edilmesinde, eğer imanla desteklenip kuvvetlendirilmezse fazla bir iyilik görmüyorsak da, bununla birlikte ona iki unsurun eklenmesiyle de ameli faziletin gerçekleşmeyeceğini görmekteyiz. Gerçekten başarılı bir terbiye için, tabî ve iradeli amillerin bulunması şarttır. Terbiyenin her şeyden önce ve mutlaka yola çıkan engelleyici unsurları ortadan kaldırması gerekir. Bu engellerin en tehlikelisi de, gençlere olan etkisini inkar edemeyeceğimiz kötü çevre ve zararlı örneklerdir. Bu da gelişmekte olan genç için zararlı olan akımlar, kötü adet ve alışkanlıklardır.

Bundan sonra zorunlu amiller gelir ki, buna da ilk dikkat çeken muhakkik Yunan felsefecilerinin sonucusu muallim-i evvel olan Aristo'dur. Aristo'ya göre insan, Sokrat'ın iddia ettiği gibi sadece akıldan ibaret değildir. İnsan, Eflatun'un zannettiği gibi, akıl ve hisden de ibaret değildir. İnsan bunlara ilaveten faal bir iradeye ve etkin bir gayrete de sahiptir. Bilakis fazilet, sahibini amele teşvik eden -her ne kadar bu teşvikin başarı şansı az olsa da- ilim ve imandan ibaret değil, aynı zamanda o, var olup açığa çıkan bir fiil ve aydınlık bir hayatdır. Birincisi bu. İkincisi: Bu bir ahlâkî amelin, bir veya iki defa yapılmasıyla değil, sabit bir adet oluncaya ve köklü bir ahlâk kaidesi haline gelinceye dek istikrarlı bir şekilde tekrarlanmasıyla mümkün olur. Bu durumda, bildiğimiz şeylerin alıştırma ve uygulamalarla karakter haline getirilmesi gereklidir. İşte amelî terbiyenin hakikati budur.

Son olarak fazilet, kişiye iliştilmiş bir parça gibi onun akışına göre hareket eden bir amel, tabiatına tâbi bir karakter değil, içten gelen ve kalben sevilen bir faaliyet olmalıdır. Şöyle ki, iyiliği adet icabı yapan ve içinde o iyiliğin rahatlığını hissetmeyen kişi, iyi bir kimse olarak isimlendirilse bile güzel ahlâklı olamaz.

Biz de bu ince, parlak ve değerli görüşleri tasdik eden âyetleri Kur'ân-ı Kerîm'de bulabiliyoruz: "Yüz çevireni ve malından biraz verip sonra vermemekte direneni gördün mü?"⁸ "Bedevilerden öylesi vardır ki (Allah yolunda) harcayacağını angarya sayar."⁹ "Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah ve Rasûlüntü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek infak etmelerinden başka bir şey değildir."¹⁰ "Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve

8 Necm, 53/33-34.

9 Tevbe, 9/98.

10 Tevbe, 9/54.

onu gönüllerinize sindirmişdir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. Bu, Allah'dan bir lutuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir."¹¹

Sonuç

Görüldüğü gibi konu daha ziyade bilgi ve bu bilgilerin pratik hayata aktarılması bağlamında ele alınmıştır. Zaten eğitim, bilgilendirme yolu ile ruh ve beden sağlığının korunarak insanın geliştirilmesi ve ahlâk da, bu bilgilerin yaşanarak karakter haline getirilmesiyle alâkalıdır. Fazilet ise, bu seciye ve karakterin içten gelen ve kalben sevilen bir kuvvet ile yapılmasıyla mümkün olabilmektedir.

Mücerret bilgi, tatbikata konulup yaşanmazsa pek değer ifade etmez. Eğer bilgi ile amel edilmeyip sadece başkalarına aktarılmakla yetinilecek olursa, bu durum kültürümüzde, kendi yanarken etrafı aydınlanan muma benzetilmektedir. Bununla birlikte sırf bilgi ve bilgeliğin de özünde bir değer vardır. Ancak, onun asıl değeri tatbik edilmekle kendisini göstermektedir.

Ahlâkî bilgi, hayata aktarılmakla ahlâkî bir fiil ve fazilet ortaya çıkmış olur. Ancak şuurlu ve iradeli olmayıp devamlılık göstermeyen fiil, iyi bir fiil de olsa, ahlâkî bir fiil olarak değerlendirilmekten uzaktır. Çünkü ahlâkî fiil, devamlılık gösterip karakter haline gelmelidir. Ahlâkî fiilin önemli bir şartı da, iyiliğin adet olarak yapılması değil, o iyiliğin vicdanî rahatlığının gönülde hissedilmesiyle ortaya çıkmış olmasıdır. Davranışların karakter haline gelmesi, insanın eğitimiyle mümkün olabilir. Bu eğitimde eksiklik olursa ahlâkî karakter ortaya çıkmaz, istikrar oluşmaz. İstikrar ve istikametın gerçekleştirilmesi, insanın eğitimiyle yakından alâkalıdır.

11 Hucurat, 49/7-8.